

Lietuviškos spaudos draudimas ir jos atgavimo šimtmetis

Atkelta iš 5 p.
liai Nateckiai, V. Kazinauskas, M. Katkus, P. Kriaučiūnas, J. Angrabaitis, K. Ūdra ir kiti, J. Miliauskis atvažiudavo net iš Rygos. Prie valstybių sienos visame Klaipėdos krašte buvo įsteigta daugybė literatūros perdavimo punktų-sandėlių. Širvintoje, Smalininkuose, Sadkūnuose, Lauksargiuose, Katyčiuose, Piktuižiuose ir kitur pas patikimus žmones buvo sukraunamos knygos, kurias perimdavo patikimi pernešėjai. Šie savo ruožtu perduodavo jas kitiems knygnešiams arba tiesiog skaitytojams. Pasak M. Jankaus atsiminimų, vien O. Mauderodė kasmet per knygnešius išsiųsdavo spaudinių už 80 tūkstančių rublių, J. Šenkė - maždaug už 50 tūkstančių rublių, o E. Jagomastas ir jis pats perduodavo į Lietuvą knygų kiekvienas už 20 tūkstančių rublių. Tiesa, ne visada "biznis" pasisėkdavo. Kartais knygnešius sučiupdavo žandarai, kartais „dingdavo“ patys knygnešiai.

Greta nelegalaus knygų spausdinimo, Lietuvos šviesuoliai per visą spaudos draudimo laikotarpį nenuilstamai bandė gauti leidimus legaliai spausdinti vieną ar kitą lietuvišką knygą lotyniškais raidėmis. Kai kuriems autoriams tai yra pavykę. Keletą savo kalendorių išleido Laurynas Ivinskis, viena kita knygelė išėjo su Petro Vileišio, Antano Macijausko bei Povilo Višinskio pavardėmis. Keletą maldaknygių, teisindamių neva joms spausdinti seniai turėję paruošę spaudos formas, išspausdino Zavadskių spaustuvė. Lietuviškų knygų leidybai ypač daug pastangų dėjo vyskupas Motiejus Valančius ir kunigas kalbininkas Mykolas Miežinis. Tačiau tai jiems sekėsi labai sunkiai. Negalima nepaminti ir rusų mokslininkų, ypač Filipo Fortunatovo, pagalbos leidžiant lietuviškas knygas lotynišku šriftu. Taip Maskvoje 1872 m. buvo išspausdintas brolių Juškų sudarytas lietuviškų liaudies dainų rinkinys, 1880 - 1882 m. Kazanėje trys lietuviškų dainų tomai ir „Svodbinė rėda“, 1883 m. Peterburge „Lietuviškos svotbinės dainos“. Po vieną kitą lietuvišką knygą buvo išleista ir kitose vietose - Suvalkuose, Seinuose bei Augustave, Rygoje.

O kiek būta bandymų ... Be paminėtųjų į įvairias

Rusijos įstaigas, ministerijas net caro kanceliariją kreipėsi daugybė Lietuvos šviesuolių, prašydami ar net reikalaudami panaikinti brutaliausią tautos skriaudą. Vieni jų tiesiog įrodinėjo tokio draudimo nežmoniskumą, kiti diplomatiškai prašė grąžinti teisę į raštą, kad suprantama savo kalba galėtų melstis už „tėvelį carą“ ir jo valdininkus.

Po gausybės pasiaukojančių lietuvių pastangų 1904 m. balandžio 24 d. (dabartiniu kalendoriaus stiliumi - gegužės 7 d.) caras patvirtino Rusijos ministrų komiteto nutarimą leisti vartoti lotynišką šriftą lietuviškoje knygoje. Prie kitų priežasčių, nulėmusių šį caro vyriausybės žingsnį, prisidėjo ir tai, kad 1904 m. pradžioje kilo rusų-japonų karas, tad valdžia, turėdama bėdų fronto lauke, vengė jų valstybės viduje.

Atgavus lietuvišką spaudą, labai sparčiai ėmė kurtis grynai leidybinio pobūdžio lietuviškos organizacijos, dažnai nespėjusios įsirengti poligrafinės bazės. 1905 m. Vilniuje J. Jablonskio rūpesčiu įsikūrė knygų leidimo bendrovė „Aušra“, tais pačiais metais sostinėje P. Višinskio iniciatyva sušvito „Šviesa“, dar po poros metų - Lietuvių mokslo draugija, netrukus ir kitos leidybinės organizacijos. Lenkams 1920 m. okupavus Vilnių, kultūrinis gyvenimas labiausiai gyvavo Kaune. Čia veikė „Švyturio“ (vėliau „Spindulio“) leidykla, Švietimo ministerijos leidykla, „Spaudos fondas“, „Sakalas“ ir daug kitų. „Dainavos“ leidykla ir spaustuvė veikė Marijampolėje, „Kultūra“ - Šiauliuose, „Rytas“ - Klaipėdoje, Daugybė mažų leidyklų veikė kituose Lietuvos miestuose.

Lietuvą okupavus bolševikams, 1940 m. rugsėjo 27 d. Kaune įkurta Lietuvos TSR valstybinė leidykla, o vėliau pokario metais veikė kelios leidyklos: „Mintis“, „Mokslas“, „Šviesa“, „Vaga“ ir „Vyriausioji enciklopedijų redakcija“. Tik bėda, kad jos visos buvo labai sovietiskai politizuotos.

Atgavus Lietuvai nepriklausomybę, ėmė kurtis naujos laisvos leidybinės organizacijos, kurios šiuo metu pateikia skaitytojams gausią ir įvairiapusišką knyginę bei laikraštinę produkciją. Tik kartais apmaudu, jog tarp vertingų leidinių, neretai įsiterpia ir menkavertis skaitalas. Pagalvokime ir susirūpinkime tuo bent švęsdami šimtametį lietuviškos spaudos atgavimo jubiliejų.

KNYGNEŠIŲ GIESMĖ

J. Sankūnas Garnis. Iš „Aušros“ kalendoriaus 1885 metams. Bitėnai.

Aš už marių žiemavojau,
Nes šaltos žiemos bijojau,
O pavasario sulaukęs
Linksmas vėl namo aš traukiu.

Aplankysiu miestą Kauną,
Nemunėlį, upę sraunią,
Gimtą kaimą ir tą vietą,
Kur aš užgimiau ant svieto.

Per miškus, laukus ir kalnus
Mano kelias visad valnas.
Kelias tolimas be galo,
Net mano širdis apsalos.

Ten buvau ašai laimingas,
Bet neilgai būsiu gyvas.
Jau daugiau nebesugrįšiu,
Lietuvos nebematysiu.

Ak, lietuviai, mano broliai,
Ar mylėjot jūs lig šiolei
Lietuvą tėvynę savo,
Kaip tas paukštis mylėdavo?

Ne, nemylit jūs tėvynės,
Kaip tėvai senos gadynės.
Jie Lietuvą taip mylėjo,
Kad ir kraują už ją liejo.

O gi jūs ką šiandien darot?
Gimtą kalbą laukan varot!
Ir maskoliškąją kalbą
Šiandien imate į darbą...